

Vladimir Univercity Orest Novitsky] – Kiev», 1841. – 324s.

10. Novikh A. AllatRa [AllatRa] – K., 2015 – 828 s.

Самойленко Л. А., аспірантка кафедри логіки філософського факультета Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна), E-mail: torao@ukr.net

Концепции психологизма в украинской логике второй половины XIX в.

Аннотация. *Статья посвящена рассмотрению различных концепций психологизма в логике. Был проведен компаративный анализ психологических исследования в логике конца XIX ст., представленных в работах украинских ученых, принадлежащих к университетско-академическому сообществу того времени, и современных направлений подобных исследований. Автор выделяет общие и отличительные признаки исследуемых концепций.*

Ключевые слова: психологизм, логика, формы мышления, логические законы, история логики.

Samoilenko L., postgraduate student of the Department of logic science, Philosophical Faculty, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine), E-mail: torao@ukr.net

Psychologism conceptions in Ukrainian Logic of the second part of XIX century

Abstract. *The article is devoted to the consideration of the different psychologism concepts in logic. The comparative analysis of psychological research in logic of the second part of XIX century, which were represented in papers of Ukrainian sciences, who were belonged to that time university-academic associations, and modern directions of similar researches was conducted. As a result the author selects the general/similarly and distinctive signs of the probed conceptions*

Keywords: psychologism, logic, forms of thought, logical laws, history of logic.

УДК 316.3:316.6/62]-043.5

Сидоренко С. В.,

кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри суспільних дисциплін
Запорізького державного медичного університету
(Запоріжжя, Україна), E-mail: Sv20_2011@mail.ru

**ВЗАЄМОДІЯ ЛЮДИНИ І СУСПІЛЬСТВА ЯК ЗАПОРУКА РОЗВИТКУ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Анотація. *В статті дається аналіз формування концепції громадянського суспільства, ефективної взаємодії людини і суспільства як запоруки розвитку громадянського суспільства, визначаються чинники його ефективності: формування соціального капіталу, особистості на засадах діалогу, партнерства і національної консолідації; зроблена спроба теоретичного узагальнення формування громадянського суспільства в розвинутих країнах Заходу і початкові етапи формування громадянського суспільства в Україні. Відмічається, що держава та громадянське суспільство в рамках демократичного устрою зацікавлені в діалозі та партнерстві, підвищенні ефективності взаємодії.*

Ключові слова: громадянське суспільство, діалог, партнерство, національна консолідація, культура компромісу, євроінтеграція.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Актуальність дослідження даної теми обумовлено: по-перше, прагненнями світових держав запровадити на рівнях «людина і суспільство», «людина-суспільство-влада» активну та ефективну взаємодію, що спрямована на демократизацію суспільного життя; по-друге, важливістю впровадження та удосконалення надійного саморегулятивного механізму глобального громадянського суспільства, який міг би гнучко реагувати на зміни зовнішнього середовища в умовах нестабільності глобального соціуму, що вимагає запровадження моделей соціальної адаптації; по-третє, турбулентним післякризовим світом, що призвів до деградації більшості важливих суспільних інститутів у країні, що погіршило ситуацію із забезпечення базових

прав і свобод людини; по-четверте, траєкторією розвитку суспільства, яке пройшло через випробування та трансформацію Майданом 2014 року; по-п'яте, кризою базових відносин у політико-правовій та соціально-економічній сферах, яких будувалася чинна модель розвитку країни. В результаті суспільство здійснило спробу радикального оновлення – через системний злам, у надії стати іншим – справедливим, сучасним, цілісним, конкурентоспроможним. Наявність розвинутого громадянського суспільства є відмінною рисою будь-якої демократичної правової держави. У суспільствах, що досягли високої міри суспільно-політичної зрілості, коли сформувалося демократичне, близьке до правої, соціально-орієнтованої держави, повинно досягти зрілості і громадянське суспільство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на яку спирається автор

З початком процесу демократичної перебудови світового співтовариства підвищився загальний інтерес до проблематики громадянського суспільства. Існує три напрямки історичного і політичного розвитку, які ведуть одним шляхом до громадянського суспільства: глобалізація політики, колективістських та індивідуальних засад громадянства. На універсальність і фундаментальність основ громадянського суспільства та правової держави впливають одвічні поняття – порядність, чесність і людяність. У такому суспільстві вільно розвивається асоціативне життя, відбувається децентралізація державної влади завдяки передачі значної її частини самоврядуванню, безконфліктне розв'язання суспільно-політичних проблем. Під концепцією громадянського суспільства слід розуміти: систему поглядів про державні гарантії і механізми діяльності органів державної влади, що базуються на національному законодавстві, демократичному політичному режимі, соціальній політиці держави, що передбачає реалізацію як загальних, так і спеціальних задач.

Концепція громадянського суспільства направлена на створення певних соціально-правових умов, що дозволяють найбільш повно задовольняти інтереси як суспільства в цілому, так і його окремих індивідів та їх колективних утворень, на формування нової соціалізованої структури держави, здатної вирішити цілий комплекс фундаментальних задач загальногромадянського будівництва. Значний інтерес представляють праці західних філософів, політологів, соціологів, економістів, які розглядають сутність громадянського суспільства, умови його виникнення, співвідношення громадянського суспільства і правової держави. Перший досвід наукового аналізу відносно сутності громадянського суспільства має місце у творах філософів Давньої Греції і Риму, де можна віднайти поняття ідеї громадянського суспільства, яке виникло в умовах полісної демократії, римської правової держави, значено пізніше в ідеях природного права Дж. Локка і Т. Гоббса. Цікаві погляди на ідею громадянського суспільства виклали Н. Макіавеллі, Ж.-Ж. Руссо, Ш.-Л. Монтеск'є, І. Кант, Г.В.Ф. Гегель, А. Грамші.

У сучасному контексті існує велика багатоманітність підходів до громадянського суспільства. По-перше, існує модель, яку необхідно створити на шляху до вільного ринку (К.Гаджів); це система самостійних, незалежних від держави суспільних інститутів і організацій, об'єднань, які відображають різноманітні приватні інтереси і потреби людей і створюють умови для їх реалізації. По-друге, до категорії «громадянського суспільства» відносяться всі модифікації суспільства, які виникли внаслідок промислової і політичної революцій XIX–початку XX століття; це система самостійних, незалежних від держави суспільних інститутів і організацій, об'єднань, які відображають різноманітні приватні інтереси і потреби людей і створюють умови для їх реалізації. По-друге, до категорії «громадянського суспільства» відносяться всі модифікації суспільства, які виникли внаслідок промислової і політичної революцій XIX–початку XX століття. Громадянське суспільство розглядається як форма спілкування у рамках промислової цивілізації суспільство створюється з соціальних класів і верств, які мають власні і незалежні

від держави джерела існування (В. Біблер). Слід відмітити, що акцент на свободі і самостійності громадянського суспільства характерний для ліберальної демократії і традицій. З точки зору ліберальної демократії, значення громадянського суспільства у тому, що воно створює між державою і громадянином ряд захисних структур, які забезпечують свободу від втручання ззовні у приватне життя громадянина. Соціал-демократичні теорії розглядають деякі з інститутів громадянського суспільства, у першу чергу, ринок, який здатний протистояти, а іноді проявляє експансивність і є руйнівним для інших його елементів: держава повинна приймати участь у забезпеченні функціонування цивілізованих інститутів. Так, І. Шапіро вважає, що у ролі інструментів демократичного громадянського суспільства державні інститути є мало ефективними. Розглядаючи взаємовідносини між державою і суспільством, більшість вчених вважає, що не держава зумовлюється і обґрунтовується змістом і спрямованістю громадянського суспільства, а, навпаки, громадянське суспільство зумовлює зміст і спрямування держави. Говорити про громадянське суспільство можливо тільки з появою громадянина як самостійного суб'єкта, який усвідомлює себе індивідумом, володіє комплексом прав і свобод, і в той же час несе відповідальність перед суспільством [4].

На думку О. Лютюка, досліджуючи тему розвитку громадянського суспільства в країнах Європейського Союзу, слід враховувати й той факт, що ЄС має надзвичайно широку географію, культуру та традиції. Тому автор наводить цитату М. Вітковської, яка, досліджуючи громадянське суспільство в умовах євроінтеграції, вказує, що воно не може бути визначене як набір інститутів та різних типів добровільних організацій, спілок та асоціацій, які є вільними від державного втручання, є вираженням ініціатив та потреб громадян. А тому, враховуючи дослідження, необхідно поступово розширяти концепт громадянського суспільства. В умовах глобалізації науки концепція громадянського суспільства має міждисциплінарний характер. Умови існування громадянського суспільства відображені у законодавстві Європейського Союзу. О. Лютюк виділяє наступні критерії існування громадянського суспільства: повага до прав людини, функціонування інститутів, що гарантують стабільність, верховенство закону, повага й захист меншин [9, с. 72–78].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Вирішити ці проблеми можливо, якщо докорінним чином сформувати теоретичне підґрунтя громадянського суспільства і запропонувати суспільству умови для його реалізації. В сучасній науковій літературі з проблем громадянського суспільства існує дефіцит методологічних прийомів і технік практичної взаємодії людини і суспільства як запоруки розвитку громадянського суспільства. Розв'язання зазначеної проблематики потребує системного вирішення та розробки відповідних теоретико-концептуальних підходів до цієї надзвичайно важливої проблематики.

Мета наукового дослідження – виявити тенденції, засоби ефективної взаємодії людини і суспільства як запоруки розвитку громадянського суспільства.

Дана мета реалізується в наступних задачах:

- обґрунтувати сутність і значення теорії громадянського суспільства в контексті зарубіжного та вітчизняного досвіду;
- пояснити понятійно-категоріальний апарат формування громадянського суспільства;
- показати еволюцію становлення громадянського суспільства;
- тенденції ефективної взаємодії людини і суспільства як запоруки розвитку громадянського суспільства;
- знайти напрями виходу з системної кризи, які можливі завдяки формуванню ефективного громадянського суспільства.

Обговорення проблеми

Громадянське суспільство – це багатовимірне, внутрішньо суперечливе, не

цілісне, розпорошене суспільство, що потребує ще свого переформатування. З однієї сторони, воно включає у себе соціально активних громадян та об'єднань, а, з іншої, воно діє паралельно з державою, охоплює структури, що відкрито втручаються у сферу політики і суспільного життя. Соціальну основу його виникнення і функціонування складає соціальна диференціація і стратифікація суспільства його демографічна, етнонаціональна, релігійна та інша багатоманітність. Різностямованість групових інтересів детермінує неминучість не тільки співпраці, але й конкуренції, змагальності, протистояння різних структур громадянського суспільства. «Енергія суспільної самодіяльності» буде постійно залишатися відмінною від держави формою самоорганізації населення. Громадянське суспільство – це сукупність неполітичних відносин (економічних, національних, духовно-моральних, релігійних тощо), галузь спонтанного самовиявлення інтересів і волі вільних індивідів та їх асоціацій; стабільна система горизонтальних соціальних зв'язків, суспільно-політичних орієнтацій і норм суспільної поведінки, що виросла безпосередньо з відносин власності, але не зводиться до них. В цій системі концентруються і оформляються економічні, професійні, культурні, релігійні та інші повсякденні інтереси соціальних прошарків і груп. Для теоретичного і практичного вирішення проблем взаємодії та консенсусу інтересів між компонентами політичної системи і всіх секторів громадянського суспільства необхідно враховувати досягнення гармонійного розвитку всіх трьох сторін трикутника «людина – суспільство – держава». Без розуміння тісного взаємозв'язку не відбудеться повноцінного розвитку жодної з цих ланок. Тільки таким шляхом зможемо сформувати необхідні умови для подальшого розвитку в нових демократіях повноцінного громадянського суспільства. Саме на цьому фундаменті мають базуватися нові національні ідеології, або консолідуючі національні ідеї, про необхідність яких говориться вже багато років, але сформулювати які національні еліти поки не спромоглися [8].

Заслуговує на увагу точка зору дослідниці Т. Андрійчук про провідний аналіз особливостей та чинників формування інститутів громадянського суспільства у незалежній Україні, який дозволяє зробити наступні висновки: 1) з 1991–1994 рр. – відбувалося затухання трансформаторського суспільно-політичного руху, що сприяв досягненню незалежності, становлення нових «неполітизованих» об'єднань та адаптація до нових умов низки «радянських» громадських об'єднань; 2) з 1995–1999рр. почалося посилення залежності інститутів громадянського суспільства від політичних партій і міжнародних донорів, поширення практики тісної співпраці держави зі «зручними» громадськими об'єднаннями. Загравання керівництва держави з громадськими активістами шляхом створення сприятливих умов для формування нових видів інститутів громадянського суспільства; 3) з 2000–2004 рр. відбувалася публічна конфронтація держави та групи інститутів громадянського суспільства, що спеціалізовані на контролі за діяльністю органів державної влади, посилення тенденції залучення громадянських об'єднань до політичної діяльності, намагання влади продемонструвати свою демократичність шляхом створення правових умов для участі громадськості у прийнятті державних рішень; 4) з 2005–2009 рр. – відсутність очікуваних від нової політичної еліти змін у напрямку реальної співпраці держави та широкого кола інститутів громадянського суспільства, інституційного послаблення більшості «контролюючих» громадських об'єднань, зменшення уваги до інститутів громадянського суспільства з боку політичних партій; 5) 2010 р. – активізація в умовах централізованої влади «контролюючих» інститутів громадянського суспільства, демонстрація рядом інших громадських об'єднань можливості чинити потужний опір діям уряду, намагання керівництва держави хоча б формально продемонструвати зацікавленість у розвитку громадянського суспільства та співпраці з не лише «зручними» об'єднаннями. На думку Андрійчук, в наш час зростає залежність розвиток вітчизняних інститутів громадянського суспільства від інших політичних інститутів, насамперед держави

(прагнення багатьох інститутів громадянського суспільства бути наближеними до влади, щоб мати змогу отримати фінансову підтримку, результативно представити свої групові інтереси, підвищити власний авторитет). Органи державної влади використовують співпрацю з інститутами громадянського суспільства для зменшення рівня їх опозиційності, покращення власного іміджу. Серед мінусів громадянського розвитку є реальна відсутність допомоги громадянам у вирішенні актуальних для них проблем, що не дозволяє продемонструвати суспільну важливість інститутів громадянського суспільства, підвищити довіру до них, залучити населення до громадянської діяльності. Інститути громадянського суспільства в незалежній Україні мають тенденцію до розвитку в рамках континентально-європейської моделі, яка характеризується значним взаємовпливом між громадськими об'єднаннями та державою [2, с. 67–69].

Радикальні політичні зміни лютого 2014 р. сприяли виникненню в суспільстві сподівань на формування ефективного громадянського суспільства для забезпечення національної консолідації. Ці сподівання створюють сприятливі умови для здійснення громадянського суспільства на засадах діалогу та толерантності. Така політика здатна: 1) забезпечити національну консолідацію, якщо при її формуванні братимуться до уваги різні погляди, і вона реалізуватиметься з урахуванням регіональних особливостей; 2) зупинити деструктивні процеси в суспільстві, не використовуючи винятково примусові заходи, у спосіб досягнення порозуміння і злагоди; 3) зміцнити національну ідентичність на засадах толерантності й духовного розвитку. Але, на думку В. Воронкової, перед владою постали виклики, які потребують ефективного та швидкого реагування: 1) економічна неспроможність переважної більшості територіальних громад здійснювати делеговані їм повноваження і бути відповідальними перед своїм населенням; 2) недостатність ресурсів у бюджетах розвитку для інвестицій в інфраструктуру міста, села, області, регіону [5, с. 19].

Дослідниця А. Дроздова поділяє точки зору Р. Патнама, А. Колодій про важливу роль соціального капіталу у процесах ефективного розвитку громадянського суспільства. Так, Р. Патнам громадянське суспільство характеризує активною, орієнтованою на суспільні цілі позицією громадян, елітарними політичними відносинами, заснованими на довірі; співпраці з суспільними відносинами. В сукупності всі ці елементи він зазначає як «соціальний капітал», завдяки участі в організаціях громадянського суспільства індивіди отримують соціальний капітал і надалі спроможні його використовувати для зміцнення демократичних засад в управлінні державою. А. Колодій громадянське суспільство представляє як сукупність понять довіри, консолідації, толерантності. Ці принципи є основою громадянського суспільства, і, водночас «складовими поняття «соціального капіталу». Колодій називає компоненти соціального капіталу: горизонтальні зв'язки між рівними індивідами; норми довіри, колективна діяльність індивіду, почуття участі у житті держави і громади, почуття відповідальності, усі прояви приналежності до громадянського суспільства. Соціальний капітал бере участь у формуванні особистості члена громади, а з іншого надає риси приналежності до громадянського суспільства в межах цілої політичної спільноти. На думку А. Дроздової, громадянське суспільство – автономна система всередині якої формується соціальний капітал, а вже далі соціальний капітал потрапляє в сферу політики через набуті людьми цінності, норми поведінки. Під соціальним капіталом дослідниця розуміє систему інституцій, зв'язків між ними та норми, що регулюють їхню діяльність, які визначають якість та інтенсивність суспільних взаємовідносин. Країни з високим рівнем соціального капіталу мають також відповідно високий індекс людського розвитку. Соціальний капітал держави створює підґрунтя для реалізації її людського капіталу. Достатній рівень соціального капіталу є необхідною умовою для розвитку суспільства у демократичному напрямку. Наявна ресурсна база взаємодії держави і громадянсько-політичних рухів

у сучасній Україні залишає бажати кращого через недостатність наявних засобів і внутрішньої незбалансованості складових її компонентів. Існуючу структуру, на думку дослідниці, не можна назвати повноцінною. Це прояв у розбалансованості ресурсного забезпечення, коли надлишок одного виду ресурсного забезпечення розвитку суспільства в інших взаємодіючих сторін не може дозволити швидко компенсувати того дефіциту у другій із взаємодіючих сторін. А. Дроздова виділяє необхідні складові ефективності взаємодії людини і суспільства як запоруки розвитку громадянського суспільства: 1) відродження традицій, суспільна консолідація; 2) подальша активізація процесу формування мереж громадянської активності, які забезпечують співпрацю між людьми і сприятимуть почуттю довіри і безпеки [6, с. 72–73].

В даному контексті слід розглянути роль особистості у формуванні громадянського суспільства. Особистість та суспільство взаємодоповнюють одне одного, у громадянському суспільстві репрезентується активна, ініціативна, творча сторона людини як самодіяльного суб'єкта, реалізується внутрішній аспект свободи. Внутрішня свобода – це відродження себе як людини, особистості, проектування та перетворення креативних смислів, духовного, морального саморозвитку, «самобудівництва» себе в глобальному світі. «Самобудівництво» себе як особистості веде до розширення, посилення евристичного потенціалу внутрішньої свободи всього громадянського суспільства. Особистість в умовах громадянського суспільства має більш високий рівень свободи та відповідальності, діалоговості, толерантності. Відкриття себе в одній сфері веде до проявів себе в інших. Людина творить себе як вільна, творча, самоактуалізована особистість. В такому суспільстві люди як громадяни відчують та підтримують солідарність, довіру, взаємодопомогу [1, с. 128–139].

Сформоване громадянське суспільство повинно забезпечувати умови для повного виявлення творчих можливостей кожного індивіда, сприяти всебічній реалізації особистості, її інтересів, цілей і устремлінь. Основа громадянського суспільства – повноправний індивід, особистість з її невід'ємними правами людини і громадянина. Держава, здійснюючи владу, підпорядковує свою діяльність служінню цьому суспільству; забезпечує рівні можливості для всіх людей і всіх сфер їх життєдіяльності; на засадах соціальної справедливості; гуманізму і милосердя, не втручається в особисте життя людини і громадянина, регулює соціальні відносини в межах чинної конституції законів та інших нормативно-правових актів. Як свідчить аналіз першоджерел, реформування глобалізації приводить до народження громадянського суспільства нового типу. Воно не протиставляє себе державі, але й по своїм масштабам та організації являється глобальним. Своє втілення воно знаходить у сильних всесвітніх недержавних організаціях – таких, як «Оксфам», «Грінпіс», «Мережа третього світу» чи «Рейнфорест екшн нетворк», а також у коаліціях сотень менш сильних організацій. Сіетльська коаліція являє собою приклад політичного руху нового типу, характерного для нашого інформаційного століття. Глобальне громадянське суспільство є новим концептом, що пов'язане з процесами глобалізації, які відбуваються у сучасному світі і осмислюються у своїх парадигмальних засадах. Громадянське суспільство, а тим більше глобальне громадянське суспільство, не існує само по собі. Має місце історико-культурний, соціально-політичний та економічний контекст.

Можна назвати концепт «глобального громадянського суспільства» свого роду «ідеальним типом» згідно з М. Вебером, тобто інтелектуальною конструкцією, яка описує стан справ у цьому конструкті і передвизначає силові лінії і реперні точки у дійсності в процесі її становлення. Глобальне громадянське суспільство – це поки що абстракція, що представляє собою проект існування західного суспільства без національної держави, тобто змісту без форми. Це суспільство мислиться виключно як таким, яке створене на індивідуальній ідентичності, по ту сторону всіх форм ідентичності колективної – етнічної, народної, релігійної і навіть національної. Ще І. Кант створив теорію громадянського суспільства у дусі

пацифізму і антропологічного оптимізму, вважаючи, що воювати між собою і захищати держави-нації нерозумно, а корисніше і прибутковіше співпрацювати. Тоді й реалізується громадянське суспільство, засноване на розумі і моралі. Громадянське суспільство, таким чином, мислиться як таким, що виходить за межі національних держав і протиставляється їм як формам організації, які слід анулювати. Форма національної ідентичності повинна уступити місце ідентичності виключно індивідуальній і тоді ми отримаємо суспільство індивідуумів, у якому ніяких форм колективної ідентичності не залишиться. Якщо розмістити концепт громадянського суспільства у конкретний історичний контекст, то ми побачимо, що суспільство не може бути глобальним, зверхнаціональним, постдержавним, але в кінці кінців воно все ж таки стане глобальним. Тому ми розглядаємо глобальне громадянське суспільство як вищу форум суспільства громадянського, його оптимум.

Сучасні підходи до дослідження складних процесів взаємодії громадянського суспільства з різними рівнями соціуму і ролі громадянського суспільства в системі глобального суспільства передбачають модель, у рамках якої виділяються відмінності між державою, політичним суспільством, громадянським суспільством. Такі слабо структуровані складні об'єкти вивчаються сучасною наукою як системи, тобто у взаємодії елементів в їх системі. Головна мета системної методології – орієнтація конкретних досліджень на цілісне сприйняття складних об'єктів; виявлення багатоманітності зв'язків і відносин всередині такого об'єкта і у його взаємовідносинах з оточенням; вивчення механізму її зміни. У контексті системного опису об'єкта дослідження у його побудові виділяються елементи взаємопов'язаних узагальнюючих характеристик; доступних емпіричного спостереження і оцінки. В інструментальному плані системний підхід органічно виливається у створення системної моделі, що представляє громадянське суспільство в операціоналізованому вигляді, тобто як об'єкт емпіричного спостереження і дослідження

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Агальцев А. М. Личность и общение как сущностные факторы становления и развития гражданского общества / А. М. Агальцев // Социально-гуманитарные знания – 2009. – №1. – С. 128–140.
2. Андрійчук Т. Формування інститутів громадянського суспільства в незалежній Україні: чинники та особливості / Т. Андрійчук // Політичний менеджмент – 2013. – №1–2 (5758), – С. 60–70.
3. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / З. Бауман; пер. с англ. – М.: Издательство «Весь Мир», 2004. – 188 с.
4. Бойчук М. А. Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії: [Монографія] / М. А. Бойчук. – К.: ТОВ «Атлант ЮЕМСІ». – 2007. – 207 с.
5. Воронкова В. Формування концепції гуманістичного менеджменту та її вплив на розвиток людського потенціалу в умовах глобалізації та євроінтеграції / В. Воронкова, Р. Андрюкайтене, М. Максименюк, В. О. Нікітенко // Гуманітарний вісник ЗДІА – 2016. – Вип. 65. – С. 13–26.
6. Дроздова А. Соціальний капітал в контексті розвитку громадянського суспільства / А. Дроздова // Політичний менеджмент – 2013. – № 1–2 (5758), – С. 70–79.
7. Ефимов О.И. Глобальное гражданское общество: характеристики и противоречия / И. О. Ефимов // Личность. Культура. Общество. – 2010. – XII. – С. 379–385.
8. Карась А. Ф. Громадянське суспільство і національна культура. Гуманізм за утвердження громадянського суспільства в Україні / А. Ф. Карась. – Вісник Львівського університету. – 1995. – Вип. 32. – С. 11–18.
9. Лотюк О. Функції громадянського суспільства в умовах євроінтеграції / Лотюк О. // Вісник Конституційного Суду України. – 2014. – №5. – С. 72–78.

REFERENCES:

1. Agal'tsev A. M. Lichnost' i obshchenie kak sushchnostnye faktory stanovleniya i razvitiya grazhdans'kogo obshchestva [Personality and communication as the essential factor in the formation and development of civil society] // Sotsial'no-gumanitarnye znaniya – 2009. – №1. – S. 128–140.
2. Andriichuk T. Formuvannia instytutiv hromadianskoho suspilstva v nezalezhnii Ukraini:

chynnyky ta osoblyvosti [Formation of civil society in independent Ukraine: factors and features] // Politychnyi menedzhment – 2013. – #1–2 (5758), – S. 60–70.

3. Bauman Z. Globalizatsiya. Posledstviya dlya cheloveka i obshchestva [Globalization. The consequences for the individual and society]. – M.: Izdatel'stvo «Ves' Mir», 2004. – 188 s.

4. Boichuk M. A. Vlada i hromadianske suspilstvo: mekhanizmy vzaємodіi: [Monohrafiia] [The government and civil society: interaction mechanisms [The book]]. – K.: TOV «Atlant YuEmSI». – 2007. – 207 s.

5. Voronkova V., Andriukaitene R., Maksymeniuk M., Nikitenko V. O. Formuvannia kontseptsii humanistychnoho menedzhmentu ta yii vplyv na rozvytok liudskoho potentsialu v umovakh hlobalizatsii ta yevrointehratsii [Formation of the concept of humanistic management and its impact on human development in the context of globalization and European integration] // Humanitarnyi visnyk ZDIA – 2016. – Vyp. 65. – S. 13–26.

6. Drozdova A. Sotsialnyi kapital v konteksti rozvytku hromadianskoho suspilstva [Social capital in the context of civil society] // Politychnyi menedzhment – 2013. – # 1–2 (5758), – S. 70–79.

7. Efimov O.I. Global'noe grazhdanskoe obshchestvo: kharakteristiki i protivorechiya [Global civil society: characteristics and contradictions] // Lichnost'. Kul'tura. Obshchestvo. – 2010. – XII. – S. 379–385.

8. Karas A.F. Hromadianske suspilstvo i natsionalna kultura. Humanizm za utverdzhennia hromadianskoho suspilstva v Ukraini [Civil society and national culture. Humanism for strengthening civil society in Ukraine]. – Visnyk Lvivskoho universytetu. – 1995. – Vyp. 32. – S. 11–18.

9. Lotiuk O. Funktsii hromadianskoho suspilstva v umovakh yevrointehratsii [The functions of civil society in European integration] // Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy. – 2014. – #5. – S. 72–78

Сидоренко С. В., кандидат философских наук, старший преподаватель кафедры общественных дисциплин Запорожского государственного медицинского университета (Запорожье, Украина), E-mail: Sv20_2011@mail.ru

Взаимодействие человека и общества как гарантия развития гражданского общества.

Аннотация. В статье дается анализ формирования концепции гражданского общества, эффективного взаимодействия человека и общества как гарантии развития гражданского общества, определяются факторы его эффективности: формирование социального капитала, личности на основе диалога, партнерства и национальной консолидации; сделана попытка теоретического обобщения формирования гражданского общества в развитых странах Запада и начальные этапы формирования гражданского общества в Украине. Отмечается, что государство и гражданское общество в рамках демократического устройства заинтересованы в диалоге и партнерстве, повышении эффективности взаимодействия.

Ключевые слова: гражданское общество, диалог, партнерство, национальная консолидация, культура компромисса, евроинтеграция.

Sydorenko S., PhD in Philosophical Science, senior lecturer of the department of social sciences, Zaporozhye State Medical University (Zaporozhye, Ukraine) E-mail: Sv20_2011@mail.ru.

The interaction of man and society as a guarantee of civil society.

Abstract. The article analyzes the formation of the concept of civil society; effectiveness is determined: formation of social capital, the person on the basis of dialogue and partnership and national unity; attempt made theoretical generalization of civil society in the countries of the West and initial stages in Ukraine. It is noted that the state and civil society within the democratic system are interested in dialogue and partnership, improve the efficiency of interaction.

Keywords: civil society, dialogue, partnership, national unity, culture of compromise, European integration.